

Retorika – įtikinėjimo semiotika.

John McClelland

Šiais žanrų kaitos ir sinkretizmo laikais recenzija, ypač akademinė recenzija (čia suprantama kaip studentų diplominių darbų analizė ir vertinimas, skaitomas jų gynimo metu), yra vienas iš nedaugelio žanrų, išlaikęs tvirtą stuburą, nesumišęs su kitais žanrais. Akademinė recenzija ypatinga tuo, kad vienintelė iš recenzijų turi dvejopą pavidalą, pirma yra parašoma raštu, o po to skaitoma per studentų diplominių darbų gynimus kaip akademinė kalba. Jei traktuotume akademinę recenziją kaip viešąją kalbą, ji taip pat yra ypatinga, nes pagal teksto funkcijų dominantę priklauso iškart dviem grupėms – informacinėms ir apeliacinėms kalboms (plg. Koženiauskiene 1999: 51-54). Tačiau svarbiausia yra tai, kad recenzija puikiai parodo retorikos teikiamas galimybes koduoti tekstą taip, kad šis generuotų klausytojams priimtina tiesos regimybę. Retorika čia yra „vertingas instrumentas, su kurio pagalba galima analizuoti, suprasti ir paaiškinti tokias lingvistinio elgesio normas, kurių neaptaria kitos disciplinos“ (McClelland 1991: 177).

Šio straipsnio tikslas kaip tik ir yra pabandyti parodyti, kaip tai daroma: kaip recenzijos tekstu sickiama paveikti ir įtikinti konkretaus komunikacijos proceso dalyvius – mūsų atveju diplominių darbų gynimo komisiją, kad ši priimtų teigiamą sprendimą ir suteiktų diplomantui jo siekiamą laipsnį. Mat, kaip rodo praktika, visi gynimui teikiami darbai yra apginami. Analizės objektas yra 2000-2001 metų Vytauto Didžiojo universiteto visų fakultetų diplominių darbų recenzijos, iš viso apie 200 tekstų. Analizė remiasi keliomis prielaidomis. Pirmoji jų yra ta, kad tekstas yra kuriamas labiau iš pusiau ar ir visai gatavų frazių nei pavienių žodžių, šios frazės sudaro kur kas didesnius teksto masyvus nei atskiros leksemos (plg.: Sinclair 1991: 109-115). Ši prielaida paneigia populiarią nuostatą, jog kalbą ir jos konkrečią apraišką, t.y. tekstą

sudaro žodžiai. Antroji prielaida: sustabarėjusios frazės tekste atlieka keleriopą funkciją, jos struktūruoja tekstą, signalizuoja atskiras jo dalis, padeda įtikinti ir dar turi performatyviąją paskirtį, mat tik tam tikra, tam tikru metu ir tam tikru būdu ištarta frazė leidžia pakeisti studento gyvenimą – suteikti jam bakalauro ar magistro laipsnį (Zaikauskas 2001).

Nekalbinis akademinės recenzijos kontekstas – griežto scenarijaus renginys, kuriame dalyvauja ir iš anksto nustatyta tvarka diplominių darbų komisijai ir visiems kitiems gynimo dalyviams kalba diplominio darbo autorius, jo vadovas, recenzentai, o galiausiai darbo autorius atsako į vienu ir kitų pareikštas pastabas. Darbo autoriaus ir jo vadovo kalbų paskirtis yra pristatyti darbą, recenzentai dar turi jį ir įvertinti. Realybėje tie reikalavimai įgauna kiek kitokių pobūdį, apibūdinti ir įvertinti teigiamai, objektyvumo dėlei nepamirštant paminėti ir trūkumų. Situacijos pobūdis ir svarba, didaktiniai ir psichologiniai motyvai reikalauja, kad pastarieji būtų nurodomi labai delikačiai, eufemizuojant ir švelninant formuluotes, atsargiai apeinant aštirus kampus. Tad toliau ir aptarsiu, kokiais būdais konstruojant tekstą pateikiama ir gynimo dalyviams įteigiamas teigiamas darbo vertinimas, palanki nuomonė.

Įprastinės akademinės recenzijos paprastai turi griežtą kognityvinę struktūrą (plačiau apie ją žr. Bhatia 1993), jos susideda iš vadinamųjų *retorinių žingsnių* ar *ėjimų* (termino vertimas iš anglų kalbos *rhetorical move* straipsnio autorės): a) įvado, kuriame aptariama darbo sritis, tema, svarstoma problema, jos aktualumas, b) pagrindinės recenzijos dalies, kurioje aprašoma viso darbo struktūra ir atskiros sudedamosios jo dalys, c) papildomų recenzijos dalių, kuriose atskirai aptariami pasirinktiniai darbo ypatumai (apimtis, pavyzdžiai, šaltiniai, iliustracijos, mokslinis aparatas, kalba ir kt.), nurodomi privalumai ir trūkumai, d) recenzijos pabaigos, t.y. jos gale pateikiamo darbo įvertinimo arba verdikto.

Konkretusis šio darbo objektas – giriamosios frazės – daugmaž tolygiai pasiskleidžia po visą akademinės recenzijos tekstą gal kiek labiau susitelkdamas baigiamojoje dalyje. Štai įvadas paprastai pradeda autorius ar autorės pasirinkimo gyrimu, žinant, kad tema buvo pasiūlyta vadovo, kitaip sakant, panegirika tarsi peradresuojama vadovui, taip sumaniai suformulavusiam temą. Tipiškiausia įvadinė frazė yra:

J.V. savo darbui pasirinko (ėmėsi) analizuoti labai aktualią temą.

Be aktualumo, dar minimi ir kiti temos aspektai – naujumas, sudėtingumas, reikalavimas:

Magistro darbui L.L. pasirinko įdomią, bet kartu ir sudėtingą temą...

Šių tezių autorę būtų galima pagirti už drąsą imtis didelio uždavinio...

Autorės pasirinkimas rašyti magistro darbą tokia mažai tyrinėta tema drąsus ir sveikintinas...

G.S. ėmėsi labai reikalingo darbo – iširti ir aprašyti...

Apibūdinant temą kaip svarbią ir sudėtingą, reikalaujančią ypatingų savybių ar pasirengimo iš pat pradžių implikuojama, kad autorius jas turi:

R.D. susidūrė su istorikų tiesiogiai netyrinėta tema, kurios narpliojimui reikalingi tam tikri įgūdžiai iš skirtingų humanitarinio ir socialinio mokslo sričių.

B.I. ėmėsi sunkios Lietuvos mentaliteto istorijos problemos, reikalaujančios didelio apsiskaitymo, gebėjimo savarankiškai ieškoti ir tirti, konstruktyvaus ir logiško mąstymo.

Po įvado paprastai komentuojama darbo struktūra. Čia teigiamas vertinimas pateikiamas konstatuojamojo pobūdžio sakiniiais su vertinamaisiais būdvardžiais:

Darbą sudaro 8 skyriai, reikšmingas priedas...

Tyrimo metodika adekvati keliamiems uždaviniams...

Literatūros apžvalga išsami, joje pateikti literatūroje dar nenaudoti šaltiniai...

Optimali teorinės ir empirinės dalių proporcija...

Tyrimo rezultatų analizė parodo autorės sugebėjimą dirbti su gautais rezultatais, juos gretinti ir vertinti...

Tyrimo duomenys gana profesionaliai analizuojami ir interpretuojami.

Atskirai pažymėtinas autorės gebėjimas teisiškai formuluoti išvadas.

Darbo išvados yra vertingos tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu.

Ypatingas darbo naujumas ir vertė atsiskleidžia baigiamojoje dalyje.

Išvados rodo, kad autorė geba sinkretiškai mąstyti ir apibendrinti.

Pateiktas literatūros sąrašas liudija, kad autorė susipažinusi su svarbiausiais darbais, juos komentuoja, cituoja...

Jei turima kokių priekaištų darbo struktūrai, jie pateikiami mandagia tariamosios nuosakos forma:

Darbo struktūra galėtų būti labiau apgalvota...

Būtų buvę pravartu paaiškinti...

Pati didžiausia teigiamo vertinimo dalis sukoncentruota vardijant darbo privalumus. Jie pateikiami gana kategoriškai, hiperbolizuotai:

Darbo aktualumas nekelia abejonių...

Darbas parašytas sklandžiu ir aiškiu moksliniu stiliumi, be jokių kalbos ar korektūros klaidų.

Darbe vykusiai išryškinti analizuojamos temos ypatumai...

Darbas rodo gerą filologinę studentės brandą, puikią kalbinę nuovoką...

Autorė turi aiškią savo nuomonę...

Iš darbo matyti, kad ji gerai susipažinusi su teoriniais problemos pagrindais...

Trūkumai, priešingai, patenka į litotės sferą, recenzento tonas tampa atsiprašomasis. Be to, įvadinio pastraipos sakiniu iš anksto pranešama apie pristatomą nemaloniają recenzijos dalį:

Kelios smulkesnės diskusinės pastabės...

Darbe yra kai kurių nesklandumų...

Kelios „švelnios“ pastabos...

Padėčiai švelninti jau pačiu pirmuoju sakiniu nurodomas trūkumų visuotinumai:

Kaip ir kiekviename darbe, ir šiame yra trūkumų.

Kiekvieno jauno žmogaus darbuose, taip pat ir autorės studijoje galima aptikti įvairių neapsižiūrėjimų...

Po litotiško įvadinio sakinio recenzentas demonstruoja visą savąjį ezopinio kalbėjimo patirtį ir išmonę, pasitelkdamas gausų eufeminių priemonių arsenalą. Jei darbo autorius yra menkai (arba prisitaikydami prie recenzijų stiliaus sakytume nepakankamai gerai) susipa-

žinęs su naujausia literatūra, tai įvardijama kaip *problemiškas autoriaus santykis su istoriografija ir šaltiniais*. Akivaizdus šaltinių ignoravimas apibūdinamas kaip *fragmentiškas šaltinių naudojimas*, o citavimo klaidos ar net plagiatas – *ne visai aiškia kai kurių minčių autoryste*. Akivaizdžiai prastas darbas, dėl kurio teigiamo įvertinimo recenzentė prašo komisijos jai leisti apsispręsti tik išklausius magistrantą gynimo metu, vadinamas specifišku:

Dėmesį norėčiau sutelkti į problemišką autoriaus santykį su istoriografija ir šaltiniais.

Skaitant tekstą aiškėja, kad autorius fragmentiškai naudojosi šaltinių publikacijų medžiaga.

Ne visai aiški kai kurių minčių autorystė, nes citatos perauga į persakymus, o pastarieji – į komentarus.

Recenzuoti šį darbą dėl jo specifiškumo yra labai sudėtinga.

Recenzento priekaištai reiškiami pačiomis įvairiausiomis kalbos priemonėmis. Pirmiausiai patys priekaištai vadinami pastabomis, pageidavimais, polemniais teiginiais:

Pagrindinė pastaba, kurią tenka padaryti...

Kitos pastabos būtų ne tokios svarbios ir daugiau laikytinos pageidavimais.

Nors darbe nepastebėta rimtų dalykinių klaidų, vis dėlto norisi paminėti kelis poleminius teiginius.

O jei jau daiktai vadinami tikraisiais jų vardais, t.y. priekaištai – priekaištais, o trūkumai – trūkumais, tai tokie pasakymai išsyk švelninami mažybinės reikšmės būdvardžiais ar nedidelį kiekį įvardijančiais prieveiksmiais bei skaitvardžiais:

Kiti priekaištai būtų nežymūs.

Darbas išprovokavo vieną kitą kritinę mintį.

Užkliuva tik atskiros teksto detalės, pavieniai netikslumai.

Kitas priekaištų švelninimo būdas yra čia pat pateikti neva objektyvias trūkumų atsiradimo priežastis:

Darbo trūkumus lėmė laiko stoka, darbo naujumas.

Norėčiau atkreipti dėmesį į kai kuriuos darbo trūkumus, kurių pasitaiko analizuojant gana didelį informacijos kiekį.

Autoriaus sukaupta informacija leistų išsamiau parodyti..., tačiau autorius ir nekėlė

sau tokio tikslo, tad šią pastabą galima laikyti tiktai pageidavimu.

Taisytinas ir kalbos stilius, kuriam, matyt, iš dalies pakenkė įtemptas darbas su užsienio literatūra.

Dar viena malonaus priekaištavimo strategija – padengti priekaištą pagyrimu. Toks teksto konstravimo būdas – itin ryški recenzijų ypatybė:

Darbas stokoja konkretesnių išvadų, tačiau imponuoja faktinės medžiagos gausa, jos dėstymo nuoseklumas, originalus požiūris.

Tezių struktūra ne visais aspektais logiškai pagrįsta, pasitaiko dėstymo nelygumų. Vienok (= Tačiau) įdomiai parašyti poskyriai...

Pasigedau išsamesnio ... aptarimo, ne visai tiksliai kalba, terminologija. Tačiau, įvertinus problemas, su kuriomis susidūrė autorius, gvildendamas sudėtingą temą, galima teigti, kad A.M. pavyko jas išspręsti.

Recenzento priekaištai, išsakomi kaip jo norai, pageidavimai ar linkėjimai, reiškiami sąlygos sakiniiais ir tariamosios nuosakos forma, nurodant ne tai, kas nepadaryta, o kas turėjo būti padaryta, kad darbas būtų geresnis. Kitaip sakant, trūkumai čia implikuojami per patarimus, maskuojami aukštesniojo laipsnio būdvardžių formomis:

Norėtusi, kad šiai daliai būtų buvusi panaudota autoritetingesnė ir platesnė literatūra.

Darbas būtų išsamesnis ir informatyvesnis, jei...

Darbas būtų buvęs nepalyginamai geresnis, jei autorius būtų panaudojęs...

Pirmiausiai linkėčiau autorei daugiau rūpintis minties išraiškos disciplinuotumu.

Šiam darbui daugiau svarumo būtų suteikusi gilesnė ... analizė.

Išvados būtų labiau pagrįstos ir gausesnės, o pasakojimas – dinamiškesnis ir įdomesnis, jei magistrantė būtų panaudojusi daugiau šaltinių.

Darbo pradžioje būtų buvę tikslinga iškelti hipotezes, pateikti sąvokų aiškinimus.

Patys tiesmukiškiausi priekaištai reikiama mandagų patarimą žyminciais veiksmažodžiais vertėti, derėti:

Manau, kad darbe derėtų labiau eksponuoti šį tragedijos sampratos aspektą.

Vertėjo nuodugniau apibūdinti...

Įvade vertėjo kur kas plačiau aptarti šaltinius.

Čia klausytojui pačiam paliekama suprasti, kad darbas buvo ne itin informatyvus, analizė nepergiliausia, o jam panaudota literatūra – negausi. Tačiau šie neigiamą įvardijimą turintys dalykai yra tik menami, jie eufemiškai formuluojami teigiamomis formomis. Priekaištus sušvelninti siekiama pabrėžiant jų subjektyvumą, reliatyvumą:

Recenzento diskutuotina nuomone, darbo autorė gal kiek neįvertino ritualinių faktorių reikšmės.

Gal vertėjo išsamiau aprašyti, kodėl buvo pasirinkta recenzento galva gana keistoka metodika.

Todėl nelaužydamas iečių dėl kai kurių teiginių, apsistosiu prie bendresnio pobūdžio dalykų, kurių mano nuomone, autorė galėjo išvengti ir darbą padaryti dar geresnį.

Iš kitų kalbinių priemonių minėtini trūkumams minimizuoti vartojami gausūs deminutyvai, vartojami drauge su kitais mažybės reikšmę turinčiais žodžiais:

Tačiau neišvengta vienos kitos klaidelės...

Be šito pastebėta dar keletas nedidelių darbo trūkumų.

Kaip ir kiekviename pirmame moksliniame darbe, čia pastebėtas vienas kitas trūkumėlis.

Esama šiokių tokių kalbos klaidelių...

Daugėliau pavyzdžių norėtuși ir ... vartosenai pailiustruoti.

Yra stiliaus nuodėmelių, nors šiaip jau autorės kalba yra sklandi ir net grakšti.

Girdamas L. už originalų darbą, kartu negaliu nepareikšti priekaištėlio už paliktas korektūros klaidas.

Tai, vienok (=vis dėlto, betgi), būtų tik nedideli priekaištėliai.

Po nurodytųjų trūkumų eina specialus baigiamasis patikinimas, iš antros pusės minkštai apklojantis nemaloniają, bet privalomą recenzijos dalį:

Šios pastabėlės anaipol nesumenkina išpūdingo darbo, už kurį tikrai verta suteikti licenciato laipsnį.

Akivaizdu, kad mano suminėti trūkumai yra redakcinio pobūdžio, lengvai pataisomi.

Darbe esantys redakcinio pobūdžio netikslumai nesumažina darbo vertės.

Minėtos pastabos nė kiek nesumenkina šio darbo vertės.

Šios pastabos yra rekomendacinio pobūdžio, nekvestionuojančios pačios darbo esmės: analizės principų patikimumo bei kokybės.

Įvardinti pageidavimai bei kritinės pastabos negriauna magistrantės koncepcijos.

Šios kelios pastabos jokių būdu nenusveria teigiamų darbo pusių.

Taip užglaistęs visai neaštrius akademinės recenzijos kampus recenzentas gali elgtis dvejopai – dar kartą apibendrintai nurodyti darbo vertę, tolesnės plėtros ir panaudojimo galimybes, kaip antai:

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad V.B. atliko didelį ir reikalingą tyrimą.

Nepaisant didelių sunkumų dorojantis su komplikuotais uždaviniais, magistrantas įvykdė esminius reikalavimus ir savo tikslą pasiekė.

Šio darbo pagrindu būtų galima parengti straipsnį į aplinkotyros publikacijomis suinteresuotą mokslinį leidinį.

Siūlyčiau su šiuo darbu supažindinti visuomenę, tyrimų medžiagą vertėtų paskelbti.

Darbas yra rimta paraiška tolimesniems tyrimams.

Kita galimybė – iš karto ištarti kiekvienai teigiamai akademinai recenzijai privalomą frazę apie tai, jog:

Darbas iš esmės atitinka magistro baigiamojo darbo reikalavimus ir gali būti vertinamas teigiamai.

Siūlau darbą leisti ginti ir vertinti teigiamai, o jo autorei suteikti magistro laipsnį.

Tardamas, kad A.V. darbas atitinka VDU istorijos magistrantams keliamus reikalavimus, siūlau leisti jį ginti.

Taip nuosekliai visu tekstu, visose struktūrinėse jo dalyse pateikiant giriamųjų frazių siekiama retorinio tikslo – įtikinti klausytojus studento darbą esant vertą jo siekiamo laipsnio. Giriamosios frazės, be retorinės, atlieka ir kitą, kalbinę paskirtį – jos sieja atskiras teksto dalis, pamažu ruošia dirvą paskutiniajai performatyviajai frazei, taigi daro tekstą rišlų ir prasmingą. Apskritai imant, akademinė recenzija yra labai svarbi ir paveiki priemonė mokant studentus akademinės retorikos ir akademinio bendravimo tradicijų.

Literatūra

- Bhatia, 1993 – Bhatia V. K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London and New York.
- Koženiauskienė, 1999 – Koženiauskienė R. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius.
- McClelland, 1991 – McClelland J. Retorika. – *Baltos lankos*, t. 1, 172-179.
- Sinclair, 1991 – Sinclair J. McH. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford.
- Zaikauskas, 2001 – Zaikauskas E. „Performatyvo teorijos ištakos ir paralelės.“ – *Darbai ir Dienos*, t. 27, 149-162.

RŪTA MARCINKEVIČIENĖ

RHETORICS OF THE ACADEMIC REVIEW

Summary

The paper deals with strategy of praising students' diploma research papers in the academic reviews that are presented and read aloud during the defence of thesis. Positive evaluation is usually expressed by collocations or semi-fossilized phrases that are distributed evenly in the texts of a review. The paper describes all the rhetoric moves of a review such as introduction where the topic is discussed, main part of a review comments on the structure of theses, the evaluative part with the positive and negative features of the research and the final evaluation as well as recommendation to confer a degree to its author. It is abundantly exemplified with phrases from each rhetorical move revealing linguistic and rhetoric means of persuasion.